

COMPARATIVE ANALYSIS OF SOMATIC PHRASEOLOGY IN
FRENCH AND UZBEK LANGUAGES

Atamirzayeva Maxliyo Xabibullayevna

*Andijon davlat chet tillari institute. Roman-german va slavyan tillari fakulteti
fransuz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada frazeologik birliklarning o'ziga xos jihatlari haqida ma'lumot berilgan. Fransuz va o'zbek tillaridagi somatik frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili bir qancha misollar bilan tahlilga tortilgan. Nazariy ma'lumotlarga munosabat bildirilgan.

Kalit so'zlar: somatizm, ibora, frazeologizm, frazeologiya, frazeologik birlik, frazeologik birlashma va frazeologik chatishma.

Abstract: The article provides information on the specifics of phraseological units. A comparative analysis of somatic phraseological units in English and Uzbek is presented with a number of examples. Response to theoretical data.

Keywords: somatism, phrase, phraseology, phraseology, phraseological unit, phraseological combination and phraseological fusion.

Fransuz va o'zbek tillaridagi frazeologiya olami keng qamrovlidir. Uning har bir lavhasi jahon tilshunoslarining e'tiborini tortadi. Frazeologiya Nazariyasiga dastlab Fransuz tilshunosi Sh. Balli asos soldi. Keyinchalik Ferdinand de Sossyur o'z davrida frazeologizmlarni tildagi birliklar sifatida ta'kidlagan edi. Amerikalik tilshunos olim Uolles L. Cheys frazeologik birliklar haqida, til taraqqiyotining ma'lum bosqichi yuzaga kelgan o'zgarishlar yangi ma'nolarni yaratadi, ularni ifodalashda alohida qoliplar shart bo'lmay, balki biror eski, ya'ni tilda avvaldan mavjud bo'lgan materiallardan foydalaniladi, degan edi. Frazeologiya sohasida rus tilshunoslarining o'rnini kattadir. A. Peshkovskiy, V. Vinogradov, B. Larin, N. Shanskiy, A. Smirnitkiy, A. Kunin, V. Jukov, I. Arxangeliskiy, A. I. Molotkov kabilar frazeologizmlar haqida ish olib bordilar. Turkiyshunoslar S. K. Kesenbayev, F. R. Ahmedjanova, R. E. Jaykasaova, R. M. Tayeva, G. A. Bayramova, Ch. G. Sayfullin, S. Navro'zboyeva va S. I. Muratov kabilar tomonidan frazeologizmlar haqida ma'lumot berilgan va tahlil qilingan. O'zbek tilshunoslari Sh. Raxmatullayev, B. Yo'ldoshev, Y. D. Pinxasov, A. Shomaqsudov, M. Xusainovlar nomzodlik dissertatsiyalarida o'zbek frazeologiyalar haqida bayon qilingani va tahlil qilinganini kurishimiz mumkin. Frazeologiya yunoncha so'zdan olingan bo'lib, "phrasis" - ibora, ifoda va "logiya" - o'rganaman. Frazeologiya ibora va ifodalarni o'rganaman degan ma'noni anglatadi. Ibora ikki va undan ortiq so'zdan tashkil topgan lug'aviy birlik bo'lib, so'z kabi lug'aviy ma'no anglatadi. So'z kabi yaxlit bir ma'noni anglatadigan til birligi frazeologik birlik deyiladi. Ushbu

maqolamizning asosiy maqsadi fransuz va o'zbek tillaridagi somatik frazeologizmlar va ularning qiyosiy tahlilini ko'rib chiqishdir. Somatizm grekcha so'zdan olingan bo'lib, "soma" - "tana" ma'nosini anglatadi. Frazeologik birliklarning insoniyat va uning hayotiy faoliyati va inson tana a'zolari bilan uzviy bog'liq va bunday tematik guruhlariga birikkan frazeologizmlarni somatik frazeologiyalar deyiladi. Jahondagi ko'pchilik tillar frazeologiyasining asosiy qismini somatik frazeologizmlar tashkil etadi. Birinchi bo'lib eston tili frazeologizmlarni o'rgangan olim F.Vakk tomonidan somatik frazeologiyalar haqida ta'kidlagan. U somatik frazeologizmlarni faqat odamlarni tasvirlaydigan, odamlar va hayvonlarni tasvirlaydigan va faqat hayvonlarni tasvirlaydigan guruhlariga ajratgan. Oxirgi yillarda somatik frazeologizmlar turli xil tillarda olib borilayotgan ilmiy izlanishlarning bosh mavzusi bo'lib kelmoqda. Somatik frazeologizmlarda har bir xalqning turmush tarzi, tajribasi, madaniyati, ma'naviyati, urf-odatlar va an'analari o'z aksini topgan bo'ladi. Jahon somatizmlar qatnashgan iboralarni o'rganishda qiyosiy tahlil usuli rivoj topgan bo'lib, bu yo'nalishdagi ishlar soni salmoqlidir. Rus va fransuz tillaridagi somatizmlarni ishtirok etgan iboralarni qiyosiy tahlil qilgan I.B.Gorodeskaya "bosh", "ko'z", "oyoq", "yurak", "qo'l" somatizmlari ishtirok etgan iboralarni organish davomida "qo'l" somatizmi qatnashgan iboralar har ikki tilda eng keng tarqalgan iboralar ekanligi qayd etilgan. Lenka Chiklova rus va chek tilidagi "qo'l" somatizmi ishtirok etgan iboralarni qiyosiy tahlil qiladi. Muallif "qo'l" somatizmi ishtirok etgan iboralarni 4 guruhga ajratadi: 1) ikki tilda ham mavjud ma'no jihatidan sinonim qo'l somatizmi qatnashgan iboralar; 2) faqat bir tilda qo'l somatizmi qatnashgan ibora ikkinchi tilda boshqa somatizm ishtirok etgan ibora bilan ma'nodosh; 3) bir tilda qo'l somatizmi qatnashgan ibora ikkinchi tilda boshqa usulda ifadalanishi; 4) bir tilda qo'l somatizmi qatnashgan iboraning ikkinchi tilda yo'qligi. T.S.Spirina maqolasida fransuz, rus va nemis tilidagi somatik frazeologizmlarni tahlil qilgan va "qo'l" leksemasiga alohida to'xtalib o'tilgan. Italian tilshunosi M.B.Papi ham fransuz va italyan tillarida "qo'l" leksemasining frazeologik va ko'chma ma'noda tahlil qilgan. Bunday frazeologik birliklar har ikkala tilda ham o'xshashligini va o'zi xos xususiyatga ega ekanligini ta'kidlagan. E.N.Tanasi maqolasida bir til doirasida ya'ni fransuz tilida "qo'l" va "oyoq" ishtirok etgan iboralarning AQSH va Buyuk Britaniya kompaniyalari reklamalarida qo'llanilishi tadqiq qilgan va o'zi xos xususiyatga ega ekanligini takidlagan. L.Manerko maqolasida "idrok" va "tana" orasidagi aloqaning fransuz iboralarida o'z aksini topish masalasi ko'rib chiqilgan. Fransuz va o'zbek tillarida ham somatik frazeologizmlar ko'plab ilmiy ishlar, maqollar bor. Fransuz va o'zbek tillaridagi tana a'zolari bilan bog'liq somatik frazeologizmlar muhim o'rin tutadi. Somatik frazeologizmlar ma'no anglatishiga ko'ra quyidagicha tasniflash mumkin. Somonimik - ya'ni inson tana a'zolari bilan ifodalovchi iboralar (bosh, oyoq, qo'l, bo'yin) Boshidan oyog'igacha - from head to foot Yelkama - yelka turib - stand shoulder to shoulder Yelkama yelka - Hand in hand

Osteonimik - inson organizmining skalet sistemalari bilan ifodalanuvchi frazeologizmlar. Skin and bones-qoq suyak Angionimik - inson organizmining qon aylanish sistemasi bilan bog'liq so'zlar bilan ifodalanuvchi frazeologik birliklar. blue blood-oq suyak Splanchnonimik - inson organizmning ichki organlari bilan bog'liq bo'lgan frazeologizmlar. At the top of one's lungs-ovozi boricha baqirmoq From the bottom of the heart- chin qalbdan Sensonimik - inson organizmining sezish a'zolari bilan bog'liq bo'lgan frazeologik birliklar. To be all ears - butun tanasi quloqqa aylanib Umumiy tana a'zolari bilan bog'liq frazeologizmlar In the flesh - tanada put flesh on something-biror narsa ustiga og'irligini tashlamoq to press the flesh-etni bosmoq "Heart" ya'ni "yurak" leksemasi turli xil ma'noda qo'llaniladi. 1. The heart is like an antanomic organ. Yurak antanomic organga o'xshaydi. "heart attack" - "сердечный приступ", "yurak xuruji" "heart pumps blood" - "сердце перекачивает кровь", "yurak qonni haydaydi" 2. The soul is like a spiritual component. Ruh ruhiy tarkibiy qismga o'xshaydi. "in my heart I know that she is right" - "в душе я знаю что она права" Uning haqligini yurakdan sezaman, bilaman 3. Courage, courage - like character traits.Jasorat, jasoratga o'xshash xarakterli xususiyatlar. "dear heart" - "душа моя, - mening qalbm", "сердце моё - yuragim" 4. Love, affection – as an emotional component.Sevgi, muhabbat-hissiy tarkibiy qism sifatida: "dear heart" - "душа моя-mening qalbm", "сердце моё-yuragim", "любовь моя-mening sevgim" 5. Center - from a geographical point of view. Markaz - geografik nuqtai nazardan: "in the heart of Empire" - "в сердце империи - imperiya yuragida" 6. Essence, basis. Mohiyat, asos: "the heart of the matter" - "суть дела", "masalaning mohiyati" 7. The suit of cards is "worms" or a card game similar to whist. Kartalar kostyumi - bu "qurtlar" yoki hushtakka o'xshash karta o'yini: "queen of hearts" - "дама червей", "qalblar xonimi" "Heart" so'zi qadimgi fransuz tili "heorte" so'zidan kelib chiqqan. "heart" so'zi ishtirok etgan ko'plab iboralar, maqollar va aforizmlar bor. "lose one's heart" - "влюбиться", "sevib qolish" "steal somebody's heart" - "завоевать чье-либо сердце", "birovning ko'nglini qoldirmoq" "affair of the heart" – "дела сердечные - yurak masalalari", "любовный роман - sevgi hikoyasi" "The way to a man's heart is through his stomach" - "путь к сердцу мужчины лежит через его желудок", "Erkaklar yuragiga yo'l oshqozon orqali bo'ladi" (maqol) "Don't let your mind kill your heart and soul" - "Не позволяй своему разуму убить твое сердце и душу", "Aqlingiz yuragingizni va qalbingizni o'ldirishga yo'l qo'ymang" Somatik frazeologik birliklar sinonim, antonim va omonimlar sifatida ham keladi.Sinonim frazeologiyalar ma'nosi bir xil bo'lgan frazeologiyalar tushuniladi. Masalan:bir og'iz, bir chimdim, bir shingil. Fransuz tilida esa to be in a dead mouth, to be down in die mouth kabi somatik frazeologiyalar sinonim bo'la oladi. Antonim somatik frazeologik birliklar ma'nosi bir-biriga qarama-qarshi frazeologiyalar deyiladi. Masalan: Yuragi keng-yuragi tor, ko'ngli joyiga tushdiko'ngliga g'ulg'ula tushdi. Fransuz tilida at first sight-on second

thought. Omonimik somatik frazeologiyalar ham muhim o'ringa ega. Masalan: I. Qo'l ko'tarmoq - qo'lini javob berish uchun ko'tarmoq, II. Qo'l ko'tarmoq - urmoq. I. Joni chiqdi - so'ngi nafasini chiqarmoq ya'ni vafot etdi. II. Joni chiqdi - g'azabi chiqdi. Fransuz tilida I. to feel one's oats va II. to feel one's oats. Xulosa Fransuz va o'zbek tillarida somatik frazeologizmlar munim ahamiyatga ega. Jahon va o'zbek tilshunoslar somatic frazeologiyalar haqida fikr yuritgan va bular ustida ilmiy ishlar olib borgan. Somatik frazeologiklar yordamida har bir xalqning turmush tarzi, urf-odatlar va insonning ruhiy va jismoniy holatlarini namoyon qilish mumkin. Somatik frazeologizmlarni ifodalashda "bosh", "qo'l", "ko'z", "oyoq" leksemalari alohida o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduramanova S. Processing of English idioms with body part components by native speakers of Turkish learning English with intermediate level of proficiency. Thesis for the Doctor of Philosophy Degree. Istanbul, 2012. 142 pages.
2. Manerko L. From human body parts to the embodiment of spatial conceptualization in English idioms. The 4 th UK Cognitive Linguistics Conference. 2014 , P. 195-213.
3. Papi M.B. Idiomatic and figurative uses of "hand" in English and "muno" in Italian: embodiment and cultural filters. Main Session Talks. Pisa, 2013.
4. Tanasi E.N. Arm and leg idioms in the BNC and Coca Corpora: views on the cultural differences between British and American society. International journal of Cognitive Research in Science, Engineering, and Education. Vol.2, N 1, 2014. Page 77-85.
5. Исаев А. Соматические фразеологизмы узбекского языка Дисс., , канд фил наук –Т., 1976. 146 с
6. Нассири М. Семантика фразеологический единиц с соматическим парным компонентом нога-рука . Вестник РУДН , №2.2014. С . 67-71.
7. Спирина Т.С. Фразеологические единицы английского, русского и немецкого языков, характеризующие власть, с компонентами –соматизмами . Лингвистика и перевод. №3 (41), 2013. С. 133-139.
8. Усмонова Ш.Р. Узбек ва турк тилларида соматик фразеологизмлар..ф.ф. н. дисс. – Тошкент, 1998. 136 б.
9. Рахматуллаев Ш. Ўзбек фразеологизмларнинг изохли луғати.